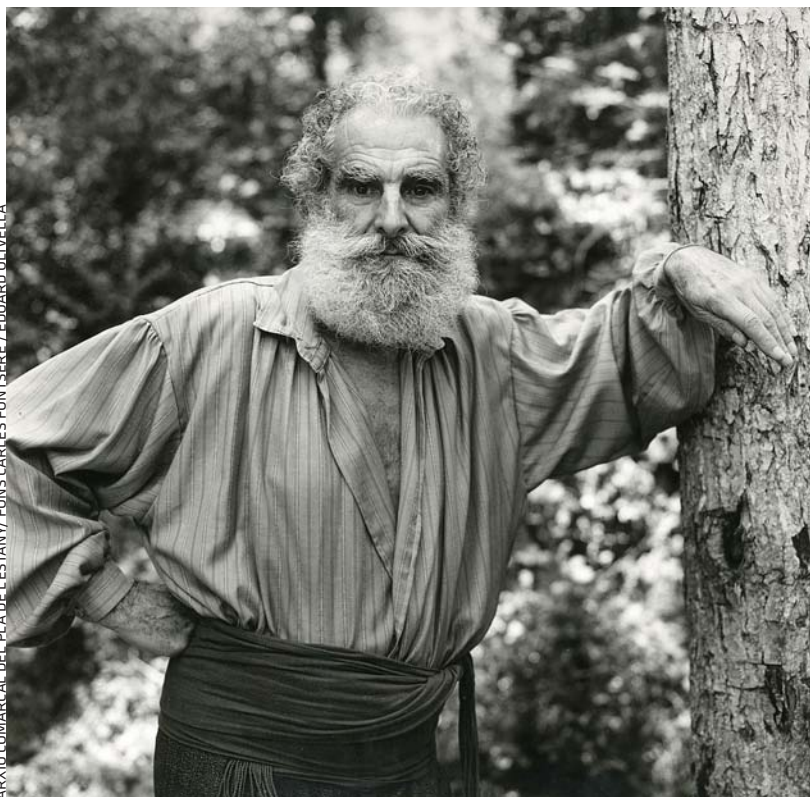

MIRADOR

ARXIU COMARCAL DEL PLA DE L'ESTANY / FONTSERÈ, FONTSERÈ / EDUARD OLIVELLA

Carles Fontserè caracteritzat per actuar a la pel·lícula *La punyalada*.

Un anarquista procedent de família burgesa. Un home alletat en el carlisme que reeixí en la tasca propagandística de la República. Un llibertari que treballà a París al servei de l'ocupació nazi. Un catalanista internacionalista amb un discurs sobre la prostitució o el racisme fora de catàleg. Un rebel i un supervivent que estigué treballant de taxista a Nova York. Però també un artista multidisciplinari, dibuixant i fotògraf i autor de cartells i escenografies icòniques. Carles Fontserè fou un personatge ple de contradiccions recuperat pel cineasta Albert Abril en un documental que recorre tot el territori de parla catalana.

Carles Fontserè, el vers lliure llibertari i controvertit

Per Xavier Aliaga

Carles Fontserè (Barcelona, 1916 - Girona, 2007) va publicar l'any 1995 una sonada autobiografia (*Memòries d'un cartellista català*), amb un contingut ideològic que era dinamita pura i que va solidificar la fama d'artista controvertit, amb un discurs certament incòmode que enterbolia una valuosa trajectòria artística. Memòries que tindrien continuïtat l'any 1999 amb un segon volum, *Un exi-*

liat de tercera. A París durant la Segona Guerra Mundial. La celebració el 2016 de L'Any Fontserè, coincidint amb el centenari del seu naixement, serví per subratllar el llegat artístic i, alhora, per posar sobre la taula els postulats més incòmodes. La celebració, en tot cas, tingué l'efecte positiu de servir de plataforma de llançament al documental d'Albert Abril *Art i rebel·lia*, una pel·lícula amb el subtítol "Carles Fontserè, a contracorrent".

El film tingué una gènesi curiosa. El novembre de l'any 2003, Abril filmava una llarga entrevista a →

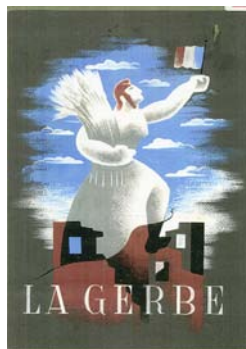
«NO CREC QUE HAGI DE DONAR CAP EXPLICACIÓ PER LA MEVA COL·LABORACIÓ AMB ELS NAZIS A PARÍS», DEIA FONTSERÈ

→ la masia de Fontserè a Pla de l'Estany, a Porqueres, prop de Banyoles, residència a Catalunya de l'artista després del seu retorn el 1973. Tot i l'interès evident del material, que no defugia les manifestacions més explosives de l'artista, no va ser fins la celebració de L'Any Fontserè que Abril va poder donar sortida al projecte. El 2016 s'estrenà una primera versió del film, una mena de *work in progress* per veure's l'any del centenari. L'any passat, amb més calma, l'equip en pogué muntar la versió definitiva. I d'aleshores ençà, no ha parat de rodar per festivals i locals del nostre àmbit lingüístic.

Restava pendent l'exhibició per TV3. La televisió pública va mostrar el seu interès en la cinta, però els rigors i les estretors econòmiques provocats pel 155 no ho han fet possible encara, tot i que "tenim l'esperança que l'evolució d'aquest tema sigui positiva", apunta Abril. Mentrestant, la pel·lícula va fent camí, eixamplant el mite incòmode de Carles Fontserè i generant debat. El documental mostra els múltiples perfils i arestes del personatge, a través dels testimonis d'experts en art com Daniel Giralt Miracle, Pilar Parcerisas o Ricard Planas, comissari de L'Any Fontserè. I també hi ha testimonis de les persones més properes, com l'amic i fotògraf Pep Rigol, l'escriptor Agustí Pons, atiador del llegat, l'historiador Josep Cruanyes o la mateixa esposa de Fontserè, la novaioquesa Terry Broch. Testimonis acompanyats d'abundós material gràfic. I del volcànic —i en molts aspectes fastigós— tarannà de l'artista.

Fontserè posa per al documental al costat del mític cartell que realitzà per a la FAI. Dibuix per a la revista *La Gerbe*. Cartell "El 19 de julio de 1936, y siempre nuestro común objetivo, aplastar al fascismo".

ARXIU COMARCAL DEL PLA DE L'ESTANY / FONS CARLES FONTSERÈ / CARLES FONTSERÈ

Del carlisme a l'anarquia

La trajectòria de Fontserè és singular: fill d'una família burgesa i carlista, d'arrelades conviccions religioses, es va sentir atret des de ben jove per l'ideari anarquista i l'ambient revolucionari de la Barcelona dels anys anteriors a la Guerra Civil. Una configuració de la personalitat en la qual també pesa l'ideari llibertari de l'escriptor rus Lev Tolstoi. "La meua visió no és política, és una actitud vital llibertària com la dels anys 30, que va portar l'educació mixta, el naturisme, el nudisme o la secularització", explica en el documental.

En paral·lel, va adquirir una formació artística fonamentalment autodidacta. Pulsió amb un primer esclat important durant la Guerra Civil, amb el seu treball com a cartellista per a diverses organitzacions. Tot i que el valencià Josep Renau és el gran referent en aquest camp, a Fontserè, membre del Comitè de Dibujants de Barcelona, se li deuen imatges tan icòniques com el cartell d'un pagès armat amb una falç confeccionat per a la Federació Anarquista Ibèrica (FAI). Cartells que, segons explica Ricard Planas, excel·leixen "pel domini del traç, de la tipografia i de la iconografia". "L'art ha estat sempre per a mi un mitjà de comunicació", remata el mateix artista.

Molts dels actors d'aquell període abjuraren d'iniciatives com la crema d'esglésies posteriors a l'alçament militar. Fontserè, no: "Jo justifico la crema d'esglésies perquè és un fet històric: els cristians, a partir del segle III, destruïren els temples pagans", diu en la pel·lícula. I recorda que molts d'aquells temples eren "veritables obres d'art". "Creuar esglésies forma part d'una tradició diguem-ne... humana", rebla. En les memòries, el discurs justificatiu era encara més elaborat i estrambòtic.

Al documental també hi trobem una altra manifestació sorprenent sobre aquell context històric: "El problema de Catalunya en aquell moment no és el feixisme. El que era Franco és franquista. I el motor [del seu règim] era l'Església catòlica. L'únic partit que representava el feixisme era Falange Espanyola". Segurament no pensava el mateix quan, el 1936, va fer un altre dels seus cartells més emblemàtics, el del tanc avançant entre els filats enemics i el lema "Aplastar al fascismo!".

Acabada la confrontació, Fontserè marxa a l'exili. L'esclat de la Segona Guerra Mundial fa

que molts d'aquells exiliats hagen de fugir de França o formar part dels nuclis de resistència. L'actitud de l'artista, compartida amb el pintor Antoni Clavé, fou radicalment diferent: féu seu el París de l'ocupació alemanya. I sobreviu, entre més, col·laborant en publicacions com *La Gerbe*, una revista nacionalsocialista d'expressió francesa. Un exiliat republicà treballant per als nazis. La col·laboració amb aquell mitjà de propaganda nacionalsocialista es va perllongar entre els anys 1940 i 1941.

Tot podria explicar-se de manera més o menys sincera per motius de supervivència, com un peatge vital, però Fontserè, lluny de buscar excuses, elogia l'educació, el sentit de la civilització i l'organització dels alemanys. I una correcció que fins i tot és apreciada per les prostitutes, un món que coneixia molt bé: "A País vaig ser molt *putero* i coneixia tots els prostíbuls", confessa sense despenjar-se. Segons Fontserè, les treballadores del sexe parisenses estaven "fartes" de la brutalitat i l'alcoholisme dels soldats francesos. Per contra, el cartellista assegura que "en quatre anys d'ocupació no vaig veure ni un sol soldat alemany borratxo pel carrer". I fa el contrast amb la disbauxa etílica que va viure París amb l'entrada dels americans. Un país al qual, per cert, acusa directament de proporcionar la benzina del bombardeig alemany a Guernica. I, en un altre moment, de propagar la sida mitjançant "algun laboratori que va experimentar amb un grup reduït", en referència als homosexuals.

Però tornant al tema nazi, en algun moment del documental es mostra taxatiu: "No crec que

Retrat de grup de la companyia de l'espectacle *Bonjour México*. Carles Fontserè i Mario Moreno, Cantinflas.

Àngel Zúñiga, Terry Broch, Salvador Dalí, Escudero, Jaume Miravittles i Carles Fontserè en una festa a Nova York.

ARXIU COMARCAL DEL PLA DE L'ESTANY / FONTS CARLES FONTSERÈ / MAUREY GARBER.

hagi de donar cap explicació sobre la meua col·laboració amb els alemanys a París perquè jo era un català, un exiliat espanyol, i la Segona Guerra Mundial no era la meua guerra", assegura Fontserè, qui considerava les democràcies occidentals, en referència a França, Gran Bretanya i els Estats Units, "els grans enemics de la República".

Hi ha una altra connexió igualment cridanera. Fontserè té un substrat catalanista ("el carlisme d'abans de la Guerra Civil és molt de la terra, molt català", diu) que fa que aprecie un projecte polític del règim de Vichy: fruit d'una visió que col·lideix amb el tradicional jacobinisme francès, el mariscal Pétain pretenia recuperar les demarcacions de la monarquia i recuperar la llengua i la personalitat de les regions de França, la qual cosa beneficiava llengües com l'occità i el català. "Tot això, com ara els homenatges a Frederic Mistral, el premi Nobel occità, a ell li cau bé, perquè Fontserè és internacionalista però també catalanista. La contradicció rau en el fet que, com a anarquista, també hauria d'haver posat en valor la decisió del règim de Vichy de lliurar milers de jueus a l'extermini nazi. En les seves memòries té una actitud cínica perquè ignora tot això", dictamina Abril.

A les memòries, Fontserè minimitza els crims del nazisme, elogia el projecte de reunificació europea i, fins i tot, com recordava el catalanòfil britànic Henry Ettinghausen, l'artista desenvolupa la idea que la victòria del nazisme podria haver afavorit la independència de Catalunya: "Alemanya, sorgida d'una confederació d'Estats lliures, podia ser més propensa a reconèixer una Catalunya sobirana dins una Europa dels pobles", assegurava Fontserè en el seu llibre. No és l'única argumentació peregrina o, segons com es mire, escandalosa: davant de la càmera d'Albert Abril reconeix no creure en la igualtat racial, un concepte que suposaria la negació de Darwin i la tornada a la mística creacionista d'Adam i Eva.

ARXIU COMARCAL DEL PLA DE L'ESTANY / FONTS CARLES FONTSERÈ / TERRY BROCH

ARXIU COMARCAL DEL PLA DE L'ESTANY / FONTS CARLES FONTSERÈ

ARXIU COMARCAL DEL PLA DE L'ESTANY / FONTS CARLES FONTSERÈ / TERRY BROCH

UNA VIDA INTENSA.

Carles Fontserè al capdamunt d'un gratacels a Nova York. Carles Fontserè, Terry Broch i una dona de la família Trefeaux, asseguts en un restaurant de Portvendres. Carles Fontserè a Pisa.

→ Manifestacions en les quals, segons Abril, hi ha molt de “construcció del personatge”, d’algú que prové del món de l’espectacle i que, com feia Salvador Dalí, sabia com escandalitzar i cridar l’atenció. “La gràcia del personatge és aquesta. Parlem d’ell perquè és algú que ha deixat un rastre iconogràfic de grans esdeveniments, però si grates et trobes un personatge de collons. Algú que tota la vida ha fet el que li venia de gust”, rebla.

Cantinflas, Warhol, Dalí

Sortosament, hi ha quelcom atractiu en la trajectòria de Fontserè al marge dels seus flirtejos filonazis. Acabada la guerra, el seu col·laboracionisme no li passara factura. Més aviat al contrari: entre 1945 i 1947 dissenya decorats i vestits per a diversos espectacles teatrals, fa cartells per al Govern de la reconstrucció francesa o participa en exposicions col·lectives a París i Perpinyà. Però és el vessant com a escenògraf el que li proporciona un passaport per travessar l’Atlàntic, amb un espectacle en col·laboració amb el còmic Mario Moreno Cantinflas, *Bonjour Mexico*, que es presenta a Ciutat de Mèxic el 1948. En origen, l’espectacle havia de ser *Bonjour Buenos Aires*, però finalment es va trobar la via mexicana de finançament.

A Mèxic, Fontserè hi entra en contacte amb l’elit intel·lectual sud-americana, de Juan Rulfo a Frida Khalo, però

també amb personatges de l’exili català com Pere Calders, Tísner o Lluís Bartolí. Precisament, la trobada amb el vell amic exiliat a Nova York, Met Miravittles, ex-cap de propaganda de la Generalitat, obre noves perspectives per a un artista que decideix restar-hi. A la ciutat dels gratacels coneix la dona que l’acompanyarà fins al final, Terry Broch, una jove que el posa en contacte amb Andy Warhol. I és l’inici d’una activitat frenètica amb il·lustracions de llibres, treball en publicitat, realització de llargues sèrie de fotografies amb temàtiques socials i, de nou, disseny de decorats i vestits per a espectacles. Entre ells, una col·laboració amb Salvador Dalí, el *Happening by Dalí* que es va veure al Philharmonic Hall del Lincoln Center. Inici d’una amistat duradora que es pot comprovar a través de les nombroses fotografies de Fontserè o Broch amb el geni de Figueres. Un periple americà que es tanca amb una anècdota molt il·lustrativa: en algun moment en què el treball escasseja, l’artista es trau la llicència de taxista, un treball que li permet conèixer a fons una ciutat.

Amb tot, sempre va tenir la intenció de tornar a Catalunya, la qual cosa es produeix l’any 1973. D’aleshores ençà, Fontserè, guardonat amb la Creu de Sant Jordi, més d’una dècada després de morir, continua despertant una curiositat entre l’escàndol i la fascinació. ●